

УДК 378.678(477.74-21)''1913/2013''

Агафонова Н. В.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету*

Луньова О. К.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики
Одеського національного економічного університету*

ВНЕСОК Г.І. СЛОВОВА В СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розглянуто основні віхи життєвого та педагогічного шляху представника болгарської наукової еліти півдня України у 20-40-ві рр. XX ст. Досліджено внесок вченого-математика, завідуючого кафедрою статистики і математики Одеського кредитно-економічного інституту (ОКЕІ) у становлення економічної освіти на півдні України.

Ключові слова: Славов Г.І., ОКЕІ, освіта, економіка, статистика, математика.

Економічні трансформації в сучасній Україні вимагають формування нових економічних знань, теоретичною основою яких мають стати дослідження ринкової економіки. Реалізація поставленої мети вимагає ретроспективного аналізу становлення економічної освіти в Україні. Від початку 20-х років XX ст. освітнім і науковим центром на півдні України стає Одеський інститут народного господарства, професорсько-викладацький склад якого зробив значний внесок у становлення економічної освіти.

У відповідності до обраної державними діями УСРР освітньої політики (системи освіти за схемою Г. Гринька) Новоросійський університет піддано реорганізації. На його базі у 1920 році створено цілий ряд інститутів: Медичний, Фізико-математичний, Гуманітарно-суспільний (Інститут гуманітарно-суспільних наук), Психологічний. «Основу» Інституту гуманітарно-суспільних наук (ІГСН) склали юридичний та історико-філологічний факультети Новоросійського університету.

У березні 1921 року у відповідності до резолюцій X з'їзду РКП(б) започатковано курс на нову економічну політику (НЕП), зміст якої являв собою комплекс заходів: заміну продрозкладки продподатком; відновлення товарно-грошових відносин; формування інфраструктури ринку; встановлення практики кооперації; запровадження госпрозрахунку; допуск (тимчасовий) капіталістичних елементів в економіку. Саме в такому історичному контексті загальнодержавного рівня і постала необхідність у кадрах вищої кваліфікації економічного спрямування.

Наказом по Одеському губернському комітету спеціальної наукової і професійно-технічної освіти за № 66 від 16 травня 1921 року засновано Одеський інститут народного господарства (ОІНГ). Про заснування інституту повідомлялося в газеті «Известия» Одеського губвиконкому: «В Одессе с июня с. г. учреждается Институт народного хозяйства, который будет находится в ведении Губпрофобра (в управлінні губернської професійної освіти). Без сомнения, учреждение нового института отвечает серьезно назревшей потребности. Переходя на мирное строительство, необходимо центр тяжести работы сосредоточить на внутреннем и в первую голову хозяйственном фронте. Экономические вопросы и экономические задачи получают особенно важное и крупное значение и надо готовить работников, которые сумеют с ними справиться» [1].

Після II Всеукраїнської наради з питань освіти (серпень 1920 року) складністю відзначилась проблема кадрів. Ставши до влади, радянський уряд України мав визначитись у своєму ставленні до «старих кадрів». У зверненні

до української інтелігенції Ради пропагували «вільний взаємовплив культур, який «в майбутньому приведе до утворення загальної всесвітньої пролетарської культури» [2, с. 139]. Було визнано, що новій владі не по дорозі з українськими націоналістами: «Для українського пролетаріату шкідливим є прагнення до самостійності «перш над усе» чого б це не коштувало, як шкідливим є штучне виховання ворожості до неукраїнського пролетаріату. Пролетаріату не властивий національний романтизм, що веде до шовінізму, це дає затемнення класових інтересів, веде до роз'єднання пролетарського фронту, на все це ми дивимось як на зраду українському пролетаріату, на намагання приспати його пролетарську революційну енергію» [2, с. 139].

Пролетаріат опиратиметься на силу української інтелігенції, що вийшла з недр народу, яка органічно зв'язана з його інтересами: «Ми не кличемо й тих, хто займався русифікацією, хто нищив українську культуру, таким нема місця в пролетарській роботі. Ми не кличемо, до себе і тих, хто відбудовував українську самостійну державу з усіма її класовими протиріччями на користь гетьмана і втіху буржуазії... Ми кличемо тую поступову інтелігенцію, яка стоїть на ґрунті класової боротьби, яка дивиться на культурну справу, з точки зору всесвітнього пролетаріату» [2, с. 139]. Та що відбувалося на практиці?

Губернські відділи народної освіти раз у раз оголошували вибори на посади викладачів Єдиної трудової школи. Хто мав бажання балатуватися, подавав анкету, в якій указував на свою належність до професійної спілки. До анкети треба було додавати і партійні рекомендації [2, с. 141]. Проте анкети свідчать здебільшого про безпартійність учасників виборів та перевиборів. Вибори працівників освіти плановано провадити з 1 червня по 1 серпня 1919 року [2, с. 141]. Наркомос видав спеціальну Інструкцію про вибори. Вона передбачала також оскарження щодо неправильного їх проведення. Оскарження рекомендовано надсилати до місцевих виборчих

комісій [2, с. 141]. На місцях вибори і перевибори шкільних працівників проводилися в різні терміни.

Дане явище мало і своє «сценарне вирішення»: на виборах була обов'язковою присутність завідувача відділу народної освіти. Часом на одне місце балатувалося декілька чоловік. Так у 1-й Єдиній трудовій радянській школі м. Ізюма на посаду учителя російської мови зголосилося 2 чоловіки, на посаду учителя історії - 4. І лише на посаду викладача українознавства кандидатів не було. Голосування мало закритий характер: таємне [2, с. 142].

Розпорядчо-законодавча ініціатива урядового рівня: декрет РНК УСРР від 31 серпня 1920 року «Про поліпшення становища вчених, спеціалістів і заслужених працівників літератури і мистецтва» візує вже намагання влади залучити «стару» інтелігенцію до наукової і викладацької роботи. Та процедура формування штату набирала все більше характеристик проблемної, адже країна переживала голод (1921-1922 роки), грошова винагорода за працю була майже неможливою з причин відсутності бюджету. Загальнодержавна практика залучення інтелігенції до роботи у вузах на цьому часі, з одного боку, велася шляхом нейтралізації, примусу, а, з іншого, у відношенні науковців застосовувалась і політика матеріальної підтримки, реалізація якої покладалась на Всеукраїнський комітет сприяння вченим, заснований у жовтні 1921 року. Упродовж 1921-1923 років підтримкою означеного комітету скористалось 3 тис. науковців та працівників і представників творчої інтелігенції [3].

На 1921 рік в питанні набору кадрів для роботи в новозаснованих вищих навчальних закладах діяла інструкція – «Временное положение о порядке замещения кафедр и преподавательских должностей». З тексту положення: «Все кафедры и преподавательские должности замещаются исключительно путем публичных конкурсов. При Губвузе утверждаются постоянные конкурсные Комиссии в следующем составе: 3 представителя от института, избранных Советом института, 1 представитель от соответственного

государственного профсоюза, 1 представитель от Губвуза и 1 представитель от комячейки института» [4, арк. 5].

З наказу (за 1921 рік) по вищій школі міста Одеси і Губвузу дізнаємося про порушення правил прийому на роботу до вишів: «Почти во всех институтах установлены непрекращающееся и систематическое нарушение приказа по Высшей школе з № 41 (§1). Служащие по-прежнему принимаются без предварительного прохождения через отделы учета и распределения рабочей силы» [5, арк. 7]. Саме в цих умовах, і за означеними правилами, до штату Одеського інституту народного господарства увійшов вчений

тогочасся Г. І. Славов.

Іван Георгійович Славов народився 11 січня 1878 року в місті Болграді Бессарабської губернії. За національністю – болгарин, з селянської родини. По закінченні гімназії в 1898 році поступає на навчання до Імператорського Новоросійського університету (Одеса) на математичне відділення. Під час навчання бере активну участь в студентському русі. З біографії: «На протяжении своего пребывания в университете я был трижды исключен из университета за активное участие в студенческих движениях, причем последний раз в 1901 году был исключен без права поступления в какое-либо высшее учебное заведение и без права жительства в университетских городах» [6, арк. 1].

1903 року розпочинає трудову діяльність: викладач математики в Одеському художньому училищі. З початком революційних подій 1905 року за розпорядженням містоначальника І. Г. Славова звільнено з роботи: «...в связи со сходами учащихся училища» [6, арк. 2]. 1907 року він екстерном складає іспити, закінчує у такий спосіб навчання в Новоросійському університеті. Отримавши диплом, переходить на роботу до навчальних закладів з жіночим контингентом: «...в связи с запретом допущения меня, как преподавателя, в мужские учебные заведения» [6, арк. 2].

Цей факт з його біографії засвідчує виписка з формулярного списку: «Бывший студент 4 курса физико-математического факультета Императорского Новороссийского университета подвергался с разрешения Министерства Народного Просвещения от 06.02.1907г. в качестве экстерна испытанию физико-математической испытательной комиссии по отделению математических наук в феврале, марте, апреле и мае месяце 1907 года и удостоен 1 июня 1907 года диплома I-й степени (№ диплома 20927)» [6, арк. 19].

За рекомендацією і розпорядженням керуючого Одеським навчальним округом від 6 жовтня 1907 року Г. І. Славов «...допущен по найму к преподаванию математики в 7 классе Одесской женской гимназии, учрежденной В. Поликарповой» [6, арк. 20]. 1910 рік: чергове звільнення. З автобіографії: «...по неизвестным для меня причинам я был снят с работы по распоряжению градоначальника и выслан за пределы Одесского градоначальничества. Возвратился к своей работе осенью 1910 года по ходатайству начальниц гимназий, в которых я работал» [6, арк. 2]. Основним місцем роботи на цьому часі стає Одеська жіноча гімназія, заснована А. В. Горєєвою: викладач математики.

І. Г. Славов презентує себе в автобіографії опозиціонером у відношенні режиму, акцентує на переслідуваннях і забороні викладати в навчальних закладах з чоловічим контингентом. А в січні 1914 року режим, його представник – Міністерство Народної Освіти, нагороджує І. Г. Славова: «В память 300-летия царствования Дома Романовых височайше пожалован бронзовою медалью для ношения на груди» [6, арк. 17].

У роки революції організовував учительські спілки, досвід функціонування якої формувався як наслідок подій в Російській імперії у ході революції 1905-1907 рр. Напередодні революції 1917 року Всеукраїнська вчительська спілка являла собою досить розгалужену систему професійної організації. Очевидно Г. І. Славов мав відношення до діяльності Губернської вчительської спілки на Бессарабії. Лютнева революція була логічним

продовженням організованого освітнього руху в Україні. Активний учасник освітнього руху І. Г. Славов у вересні 1920 року обіймає посаду завідувача Губернським відділом соціального виховання. У січні 1921 року – заступника завідувача Тираспільським управлінням народної освіти. Невдовзі повертає до Одеси, переходить на профспілкову роботу: «На профсоюзной работе я пробыл до момента образования округов, после чего вернулся к преподавательской деятельности, начал работу в Индустриальном институте и Институте народного хозяйства» [6, арк. 3].

Початок 20-х в Одесі відзначився рядом реорганізаційних процесів в освітній справі. Основним місцем роботи І. Г. Славова упродовж 1924-1931 рр. був Одеський інститут народного господарства. З вересня 1931 – по вересень 1938 рр. – Хіміко-технологічний інститут консервної промисловості, де у березні 1934 року на пленарному засіданні особливої комісії НК СРСР з затвердження звань професорів і доцентів, І. Г. Славова присвоєно звання доцента. З листопада 1938 по липень 1941 року – доцент ОКЕІ. Під час окупації «...не работал, а жил продажей своих вещей. С 17 февраля 1942 г. начал работу в лицее № 2. С октября 1942 г. получил предложение читать лекции в университете» [6, арк. 4]. Цитовані відомості взято з автобіографії Славова, яку він пише 3 травня 1944 року, тобто одразу після реевакуації ОКЕІ.

Упродовж 1938-1941 І. Г. Славов активізує свою наукову діяльність, видає декілька праць: «Математическое исследование процесса продвижения производственной массы через цеха», «Применение теории продвижения производственной массы к конкретному случаю», «Применение метода наименьших квадратов к функциям, выраженным интегралами». В травні 1944 року на засіданні кафедр ОКЕІ звітує про підготовку трьох розділів підручника з теорії ймовірностей для студентів технічних вищих навчальних закладів.

Відновлюючи діяльність ОКЕІ після звільнення Одеси вже у квітні 1944 року, керівництво планує в структурі інституту окрему кафедру

математики. Про означену перспективу дізнаємося зі змісту наказу по ОКЕІ за № 10 від 29 квітня 1944 року, в якому презентовано 8 кафедр. Серед них, як окрему, візовано кафедру математики (завідувач доцент І. Г. Славов) і кафедру статистики (завідувач доктор економічних наук, професор А. С. Бориневич) [4, арк. 5]. Даний наказ носив пропозиційний характер. Всесоюзний комітет вищої школи не затверджує таку структуру кафедри. З наказу Всесоюзного комітету вищої школи за № 450 від 19 червня 1944 року дізнаємося, що в ОКЕІ дозволено сформувати кафедру статистики і математики [4, арк. 5].

З якої причини пропозиція керівництва ОКЕІ не знайшла підтримки Всесоюзного комітету вищої школи? Кількісні показники (контингент студентів і викладачів) проливають світло на характер рішення, що приймає по цій пропозиції Всесоюзний комітет вищої школи. Про ці показники дізнаємося з вересневого 1945-го року наказу щодо нового штатного розкладу професорсько-викладацького складу ОКЕІ, з якого виходить, що професійну підготовку 400 студентів мали забезпечувати 9 кафедр: кафедра марксизму-ленінізму – 2 штатні одиниці, кафедра політичної економії – 4 штатні одиниці, кафедра грошового обігу, фінансів і кредиту – 3 одиниці, кафедра організації і техніки кредитування і розрахунків – 4 одиниці, кафедра статистики і математики – 2 штатні одиниці, кафедра бухгалтерського обліку – 4 одиниці, кафедра економічної географії, галузевих економік і технологій – 7 одиниць, кафедра іноземних мов – 3 одиниці, кафедра військової підготовки – 7 одиниць.

Як бачимо, професорсько-викладацький склад ОКЕІ у вересні 1945 року налічував 36 осіб, 7 (п'ята частина) з яких входили до штату кафедри військової підготовки. Якісний склад – 3 професори, 6 кандидатів наук, доцентів; 3 доценти без ступеня кандидата, 15 старших викладачів, 9 викладачів. Штатний розклад кафедри статистики і математики – лише 2 одиниці. Отже, розділити кафедру на дві не було практичної можливості [7, арк. 27-28].

Роботу кафедри статистики і математики у 1945 році очолив доктор економічних наук, професор А. С. Бориневич. У зв'язку зі смертю А. С. Бориневича у 1946 році, завідувачем кафедри статистики і математики призначено доцента Г. І. Славова.

На часі керівництва Г. І. Славова ситуація з кафедрою теж не змінюється: у її штаті лише два викладачі, бо контингент студентів не лише не збільшується, а й значно зменшується. Причина – голод в Україні, який призводить до демографічних втрат. У 1946/47 навчальному році на перший курс зараховано всього 72 студенти: на кредитно-економічний факультет – 49, на обліково-економічний факультет – 23 [8, арк. 66]. Стан справ не покращується й наступного року. Цьому часові притаманна практика, коли викладачі вимушені були «зрікатися» обраного фаху і місця роботи. Таке відбувалося і з викладачами ОКЕІ: 1946 рік – 37 викладачів, 1948-й – 30 викладачів. Це тоді як політика державного рівня вимагала збільшення фахівців з банківської справи і обліку, адже грошова реформа 1947 року розширювала практику кредитування, скасовувала карткову систему розподілу продовольчих і промислових товарів, спричинивши значне збільшення товарно-грошового обігу.

Документальний ряд, що є у нашому розпорядженні (фонди архівів ОНЕУ) на цьому етапі завершує фіксацію життєвого, суспільного та наукового прояву і вияву неординарної особистості вченого і педагога Г. І. Славова.

Література

1. Вопросы коммунального хозяйства // Известия. – 1921. – 18 апреля
2. Агафонова Н. В. Освітній процес в Україні: 1917-1920-ті рр. // Агафонова Надія. – Одеса, 2012. – 282 с.
3. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 20-30-х років: соціальний портрет та історична доля // Г. В. Касьянов. – К., 1992. – с. 20-22.

4. Архів Одеського національного економічного університету, ф. 5519, спр. 25.
5. Державний архів Одеської області, ф. р-5432, спр. 14.
6. Архів Одеського національного економічного університету // Личное дело И. Г. Славова
7. Архів Одеського національного економічного університету (далі Архів ОНЕУ), ф. 5519, спр. 6.
8. Архів Одеського національного економічного університету (далі Архів ОНЕУ), ф. 5519, спр. 8.

Агафонова Н.В., Лунева О.К. Вклад Г.И. Славова в становление экономического образования на юге Украины.

Аннотация. В статье рассмотрены основные вехи жизненного и педагогического пути представителя болгарской научной элиты юга Украины в 20-40-е гг. XX ст. Исследован вклад ученого-математика, заведующего кафедрой статистики и математики Одесского кредитно-экономического института (ОКЭИ) в становление экономического образования на юге Украине.

Ключевые слова: Г. И. Славов, ОИНХ, образование, экономика, статистика, математика.

Agafonova N.V., Lunova O.K. Slavov's constibution for the formation of economic education in south Ukraine.

Annotation. The article describes the main milestones of the life and professional way representative of the Bulgarian science elite of the south Ukraine in 20-40s. XX century. The contribution of the scientist-mathematician, Head of the Department of Statistics and Mathematics OCEU to the establishment of economic education in south Ukraine.

Keywords: G.I. Slavov , OCEU, education, economics, statistics, mathematics.